

XX a. Šilutės apylinkių lietuvininkų dainos: objekto ir konteksto sąveika

LINA PETROŠIENĖ

Klaipėdos universitetas, Herkaus Manto g. 84, LT-92291 Klaipėda

El. paštas: laurinita@gmail.com

Straipsnyje analizuojama Šilutės rajono savivaldybės teritorijoje XX a. užrašyta lietuvininkų dainuojamoji tautosaka – 140 dainų su melodijomis. Siekiama iširti šilutiškių repertuaro ir melodikos kokybinius ir kiekybinius parametrus, juos palyginti su XIX a. užrašyta medžiaga ir įvardyti bei įvertinti įvykusius pokyčius ir jų priežastis. Tyrimas atskleidė, kad XX a. labai išaugo Šilutės apylinkėse užrašytos medžiagos kiekis, išryškėjo vietinis ir bendralietuviškas / bendraeuropinis sluoksniai, kurie, palyginti su XIX a. duomenimis, atrodo įvairesni ir labiau diferencijuoti.

Raktažodžiai: tautosaka, liaudies dainų melodijos, muzikinis folkloras, Mažoji Lietuva, Šilutė

IVADAS

Šilutė, ilgą laiką Rytų Prūsijos provincijoje buvusi periferinė Karaliaučiaus apygardos *Heydekrug* apskritis, XX a. dėl gerai žinomų pasikeitusių istorinių, politinių aplinkybių šiame regione tapo svarbiu Klaipėdos krašto kultūrinės veiklos centru. Krašto faktinė priklausomybė Lietuvos respublikai keitė vietos žmonių nusiteikimą lietuviškumo / lietuviybės atžvilgiu, taip pat ir kultūros politiką. Suaktyvėjo ir intensyviau pradėjo reikštis lietuvininkų arba prolietuviškai nusiteikusi inteligentija. Jeigu XIX a. Mažosios Lietuvos lietuvių folkloro ir kalbos fiksavimu, tyrinėjimu, išsaugojimu bent rašytiniu pavidalu labiausiai buvo suinteresuoti nelietuvių kilmės indoeuropeistikos mokslo pirmeiviai, kunigai ir vietos inteligentija, tai XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje į tautosakos rinkimo darbą pamažu įsitraukė pavieniai lietuvių etnografai, folkloristai, kompozitoriai ir šiaip tautosakai prielankūs asmenys. Po Antrojo pasaulinio karo Klaipėdos krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, kultūrinės ir folklorinės veiklos idėjiniai ir organizaciniai principai įgavo kitokį pobūdį.

Šio straipsnio tyrimo objektas – 140 užrašytų lietuvininkų dainuojamosios tautosakos vienetų (1), XX a. fiksuotą nedideliame Klaipėdos krašto plote – Šilutės apylin-

(1) Šiame tyrime terminas „lietuvininkų dainuojamoji tautosaka“ arba „lietuvininkų dainos“ apima **tik su melodijomis** užrašytus dainų pavyzdžius. Dainų tekstų be melodijų surinkta gerokai daugiau.

kėse (2). Pasitelkus lyginamąjį, retrospekcijos, melodijų struktūrinės analizės metodus, siekiama ištirti analizuojamos medžiagos kokybinius ir kiekybinius parametrus, įvardyti bei įvertinti įvykusius pokyčius bei jų priežastis. Rezultatai lyginami ir apibendrinami remiantis autorės atliktu XIX a. Šilutės apylinkių dainuojamosios tautosakos tyrimu „Tautosakos rinkimo ištakos Šilutės apylinkėse: objekto ir konteksto sąveika“ [28, 163–183]. Aktualūs įvairiausiais lygiais ir aspektais lietuvininkų etninę muziką tyrinėjusiųjų ir šio straipsnio autorės ankstesni darbai (3).

DAINUOJAMOSIOS TAUTOSAKOS RINKIMAS

Mažosios Lietuvos liaudies dainų melodijų fiksavimo istorijoje išskirtini du–trys (4) laikotarpiai: nuo ištakų XVIII a. iki Pirmojo pasaulinio karo XX a. pradžioje, tarpukario laikotarpis tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų ir tarpsnis nuo Antrojo pasaulinio karo iki šių dienų. Šie laikotarpiai surinktosios medžiagos požiūriu yra labai netolygūs.

XX a. lietuvininkų tautosakos užrašinėjimo, ilgainiui ir gyvavimo plotas labai „susitraukė“: dainos fiksuotos tik Klaipėdos krašte, dabartiniame Kaliningrado srities plote XX a. jų jau nebeužrašyta (5). Tačiau dainų kiekis gerokai išaugo (tai labai pastebima skaičiuojant vien Šilutės apylinkių dainas), nors vietinių žmonių Klaipėdos krašte XX a. antrojoje pusėje labai sumažėjo. XIX a. liaudies dainos užrašinės visoje Mažojoje Lietuvoje, tačiau jų gausa ir įvairovė ryški pietinėje dalyje, t. y. dabartinėje Kaliningrado srityje (6). Tuo laikotarpiu Klaipėdos krašte kuo toliau į šiaurę, tuo mažiau buvo surinkta medžiagos (7). Šilutės apylinkių dainų fiksavimo kaita atsiskleidžia imant visą Šilutės apylinkėse užrašytų lietuvininkų dainų medžiagą (174 dainų melodijos). Per pirmąjį laikotarpį XIX a. surinkta 19,5 %, per antrąjį XX a. pirmojoje pusėje – 10,3 %, per trečiąjį XX a. antrojoje pusėje – 70,2 % visų Šilutės apylinkių dainų.

Kaip minėta, XX a. Šilutės apylinkėse užrašyta 140 lietuvininkų dainų su melodijomis. Iš jų tarpukariu iš vienos pateikėjos užrašyta 18 (13 %) dainų, po Antrojo pasaulinio karo iš 23 pateikėjų – 122 (87 %) dainos. Vadinamasis antrasis laikotarpis, palyginti su pirmuoju ir trečiuoju, yra kukliausias, tačiau tai jokiū būdu nereiškia, kad tuo metu lietuviškos dainos

- (2) Terminas „Šilutės apylinkės“ – Viliaus Pėteraičio Mažosios Lietuvos ir Tvankstos apskričių iki 1939 m. žemėlapyje apibrėžta Šilutės apskrities teritorija. Ji su nedidelėmis išimtimis atitinka dabartinio Šilutės rajono savivaldybės teritorijos ribas [24, 29].
- (3) Lietuvininkų etninės muzikos tyrimų apžvalga ir naujausias tyrimas pateiktas L. Petrošienės monografijoje *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos* [26].
- (4) Komentuotinas folkloro užrašinėjimo laikotarpių Mažojoje Lietuvoje apibūdinimas „du–trys“. Pirmasis laikotarpis – nuo ištakų XVIII a. iki XIX a. pabaigos. XX a. yra dvi ryškios ribos, susijusios su istoriniais įvykiais – Rytprūsių teritorijos perdalijimas po Pirmojo pasaulinio karo ir Antrasis pasaulinis karas. Po jo pasikeitusi santvarka, ekonomika, ideologija lėmė ir kokybiškai kitokį folkloro rinkimo darbą (sąlyginis trečiasis laikotarpis). Tarpukario tarpsnis (sąlyginis antrasis laikotarpis) yra aplinkybių nulemtas perėjimas iš pirmojo į trečiąjį laikotarpį.
- (5) Čia būtina pažymėti, kad 1935–1937 m. dainų tekstų dar gausiai užrašyta Tilžės, Ragainės apylinkėse, žvejų kaimeliuose prie Kuršių marių rytinės pakrantės – Lūjoje, Tovėje. Medžiaga paskelbta 1937 m. išleistame trečiajame *Tautosakos darbų* tome. Visos dainos užrašytos be melodijų [36, 63–91].
- (6) Pvz., 78 % Liudviko Rėzos *Lietuvių liaudies dainų* melodijų užrašyta pietrytinėje Mažosios Lietuvos dalyje, t. y. dabartinės Kaliningrado srities teritorijoje, likę 22 % – Klaipėdos krašte [26, 21].
- (7) XIX a. Priekulėje pirmąją ir vienintelę visą užrašytą dainą 1846 m. pateikė Eduardas Gizevijus. Gausiausią pluoštą lietuviškų dainų Klaipėdos apylinkėse pirmasis 1879–1887 m. užrašė A. Bezzenbergeris [28, 165].

čia buvo užmirštos ar staiga išnykusios (8). 1925–1938 m. Klaipėdos krašte (daugiausia šiaurinėje jo dalyje) užrašyta net 140 lietuvininkų dainų tekstų be melodijų, kurie publikuoti 1940 m. išleistame septintajame *Tautosakos darbų* tome [38, 10–76]. Surinkta vertinga medžiaga perduota 1935 m. Kaune įsteigtam Lietuvių tautosakos archyvui, kuris vėliau perduotas Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui. Tarp gausaus būrio XIX a. pab. – XX a. pr. folkloro rinkėjų tik pavieniai asmenys gebėjo visaverčiai užfiksuoti medžiagą, t. y. užrašyti ne tik dainų tekstus, bet ir jų melodijas. Kokie klodai atsivertę etninės muzikos tyrėjams, jeigu Viliaus Kalvaičio, Jono Balio ir daugelio kitų rinkėjų gausiai Mažojoje Lietuvoje užrašytos dainos būtų užrašytos su gaidomis.

Tarpukariu Šilutės apylinkėse lietuvininkų melodijų užrašė tik muzikos mokytojas Antanas Skrickis: 1935 m. vasario 23 d. Žemaičių Naumiesčio senelių namuose gyvenusi 77-erių Elzė Beržinskienė jam padainavo 18 dainų (9). Pateikėja dainų užrašymo metu jau buvo našlė, praityje buvusi padienio darbininko žmona, o dainų išmokusi „nuo draugų jauna būdama“ (10). Nėra tiksliai žinoma E. Beržinskienės etninė kilmė. Jos padainuotos dainos stilistiniu požiūriu yra gana margos.

Po Antrojo pasaulinio karo nuo 1950 m. lietuvininkų dainos vėl imtos užrašinėti. Tai darė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (toliau – LLTI) (11), Lietuvos muzikos ir teatro akademijos (toliau – LMTA) (12) mokslininkai arba pavieniai entuziastai (Vytautas Kaltenis, Marta Juškaitė ir kt.). Nuo 1979 m. į šią veiklą įsitraukė ir Klaipėdos universiteto dėstytojai bei studentai (13). Maždaug nuo 1980 m. vykusiose įvairių institucijų organizuotose ekspedicijose dainuojamosios, kaip ir sakytinės, tautosakos Klaipėdos krašte buvo užrašoma vis mažiau.

XX a. pasikeitė ir etnografinės medžiagos archyvavimo sistema arba, tiksliau sakant, suinteresuotojo folkloro rinkimu santykis su sukaupąja medžiaga. XIX a. tautosakos rinkimo iniciatoriai – kalbotyros profesoriai – ją naudodavo savo moksliniuose tyrinėjimuose, kuriuos publikuojant į leidinius patekdavo ir empirika. Asmeniniuose Liudviko Rėzos, Peterio

-
- (8) Lietuvininkų dainų tekstų XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje sugebėjo surinkti, o kai ką ir išleisti Ansas Bruožis, Vilius Kalvaitis, Jurgis Banaitis. Vėliau šio darbo ėmėsi tautosakos mylėtojai Jurgis Gožė, Anė Jagomastaitė-Vilmantienė, Dovas Jagomastas, Elzė Jankutė, folklorininkas Jonas Balys ir kiti. Įsitraukė ir muzikai profesionalai – Stasys Šimkus, Juozas Žilevičius su savo mokiniais, muzikos mokytojas Antanas Skrickis. Iki 1939 m. Klaipėdos kraštą užimant vokiečiams, tautosaką užrašinėjo Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijos auklėtiniai, skatinami ir remiami lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų Antano Venclovo, Jono Užpurvio, Salio Šemerio [26, 28–31].
- (9) Išsamių žinių apie A. Skrickį nedaug: gimė XIX a. pabaigoje, augo Naujamiestyje, Panevėžio apskrityje. Kada ir kodėl jis atkeliavo į Žemaitiją – nežinia. A. Skrickis, regis, buvo profesionalus muzikas. Jis kurį laiką dėstė muziką 1923–1928 m. prie Kretingos progimnazijos veikusiuose dvimečiuose mokytojų kursuose [21]. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto archyve yra septyni įvairiose vietovėse (daugiausia Žemaitijoje – Kretingoje, Žemaičių Naumiestyje, Platieliuose, Plungėje, taip pat ir Aukštaitijoje) 1934–1965 m. surinktos tautosakos rinkiniai.
- (10) LTR 879, 31 p.
- (11) LLTI fonduose šiuo metu yra 1935–1983 m. iš 11 šilutiškių lietuvininkų pateiktųjų užrašytos 73 dainos su melodijomis, iš jų po Antrojo pasaulinio karo LLTI folkloristai iš 10 šilutiškių pateiktųjų užrašė 55 dainas su melodijomis.
- (12) Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriuje yra 1954–1969 m. iš 8 Šilutės apylinkių dainininkų užrašytos 58 dainos su melodijomis. Kai kurių pateiktųjų (Augustino Deivėlaičio, Viliaus Vestfolio) dainas užrašė ir LMTA, ir LLTI rinkėjai.
- (13) Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Baltų kalbotyros ir etnologijos katedros folkloro laboratorijoje saugoma 1993–1998 m. iš 4 šilutiškių dainininkų užrašytos 10-ies dainų melodijos.

von Bohleno, Eduardo Gizevijaus, Christiano Bartscho ir kt. archyvuose sukaupta medžiaga taip pat buvo rengiama publikuoti ir publikuojama, tik privačių iniciatyvų pagrindu ne visada tai pavykdavo įvykdyti. Laimei, ne visi privatūs archyvai pražuvo XIX a., bet vienu ar kitoku būdu pateko į valstybinių institucijų rankas. Tokių institucijų kūrimasis XX a. Lietuvoje sietinas su Lietuvių mokslo draugijos (1907–1940) ir Lietuvių tautosakos archyvo (1935–1939) veikla, orientuota ir į organizuotą, masišką, kryptingą etnografijos ir folkloro kaupimą, saugojimą, klasifikavimą ir skelbimą.

DAINUOJAMOSIOS TAUTOSAKOS SKELBIMAS

Mažosios Lietuvos liaudies dainų publikavimo istorijoje būta pakilimų ir nuosmukių. Šiuo požiūriu XIX a. buvo dosnus, jį vainikavo Ch. Bartscho *Dainų balsai* (1886, 1889). Po jų išleidimo gana ilgą laiką, galima sakyti iki 1938 m. pasirodžiusio *Tautosakos darbų* penktojo tomo pavadinimu *Lietuvių liaudies melodijos*, bemaž nebuvo paskelbta naujos ir originalios lietuvininkų dainų melodijų medžiagos (14).

Tam tikra dalis XIX a. Mažojoje Lietuvoje užrašytos tautosakos išliko tik todėl, kad ji buvo skelbta periodinėje kultūrinėje spaudoje [22; 23; 31]. Labai svarbu tai, kad publikuojant dainas dažnai būdavo pridėdamos ir gaidos, nors jų spausdinimas buvęs sudėtingas ir brangus. Liaudies dainų skelbimo tradiciją perėmė ir 1883–1886 m. Tilžėje ir Ragainėje lietuvių kalba leistas mėnesinis visuomeninis politinis ir literatūrinis laikraštis *Aušra*.

XX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje kultūros istorijai tyrinėti ir skelbti buvo įsteigti mokslo darbų tęstiniai leidiniai *Lietuvių tauta* (1907–1936), *Tauta ir žodis* (1923–1931), *Mūsų tautosaka* (1930–1935), *Tautosakos darbai* (1935–1940, 1992–), kuriuose greta mokslinių tyrinėjimų publikuota ir pati tautosaka. Analizuojamai temai svarbūs trečiasis ir septintasis *Tautosakos darbų* tomai [36; 38], kuriuose kartu paėmus paskelbta per 200 Mažojoje Lietuvoje ir Klaipėdos krašte XX a. pirmojoje pusėje užrašytų dainų, deja, be melodijų. Išskirtinis yra 1938 m. išleistas liaudies muzikai skirtas penktasis *Tautosakos darbų* tomas *Lietuvių liaudies melodijos* [37], bet Šilutės apylinkėse užrašytų dainų jame nėra.

Tautosakos rinkiniuose, dainynuose, išleistuose netrukus po Antrojo pasaulinio karo, lietuvininkų dainos tarsi „paskendo“ tarp kitų regionų dainų. Pirmiausia todėl, kad bemaž visi šie leidiniai buvo sudaromi žanrinio pagrindu. Mažosios Lietuvos dainoms dažniausiai „atstovavo“ L. Rėzos, Ch. Bartscho, G. Nesselmanno, V. Kalvaičio ir kt. rinkinių dainų su melodijomis ar be jų pakartojimai. XX a. užrašytų Klaipėdos krašto dainų į to meto publikacijas pateko santykinai labai nedaug, nors jau dabar žinoma, kad iš senųjų klaipėdiškių jų užrašyta ne taip ir mažai.

Padėtis ėmė šiek tiek gerėti 1980 m. pradėjus leisti *Lietuvių liaudies dainyną*, jame įtraukta anksčiau neskelbtų XX a. antrojoje pusėje užrašytų lietuvininkų dainų. Netrukus po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ypač suaktyvėjo Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėjimai. Bene pirmasis tiriamajai temai aktualus kraštotyrinio pobūdžio leidinys išėjo 1992 m. – tai monografija *Rusnė* (15). XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje bemaž buvo baigtas lietuvininkų dainų, esančių Lietuvos archyvuose, publikavimas rašytiniu pavidalu,

(14) XX a. pr. leidiniuose – Franco ir Helen Teßnerių *Dainose* [6], Carlo Capelerio *Kaip senieji lietuvininkai gyveno* [11], Karlo Plenzačio *Der Liederschrein* [7] – didžioji dalis dainų buvo perspausdintos iš senesniųjų leidinių ir tik viena kita melodija iki tol nebuvusi publikuota. Kai kurios melodijos, atrodo, užrašytos klaidingai, galbūt redaguotos pritaikant fortepijoninį akompanimentą [26, 18–19].

(15) Čia spausdinama dvylika rusniškių dainų [34].

nepaskelbtos liko tik tam tikrų žanrų dainos arba jų fragmentai (žr. toliau apie ketvirtosios grupės dainas) ir garso įrašai.

Dėl nesuprantamų priežasčių iki šiol lietuvininkų dainų garso įrašai skelbti labai fragmentiškai. Plokštelėse tarp kitų regionų pateikėjų dainų įtraukta viena Martyno Jankaus [35], trys Elzės Jankutės [1], trys Augustino Deivelaičio [17] dainos, Anos Mažeivos trisdešimties dainų įrašai paskelbti atskira kompaktine plokšte [10]. Tokios padėties negalima paaiškinti garso įrašų stoka. Štai 1950 m. apie Rusnės artelėje veikusį chorą jo dalyviai, daugiausia V. Vestfolis, pasakojo: „Mes neturim jokio dirigento – dainuojam patys, su armonika. Choras susidaro iš visokio amžiaus žmonių – nuo 20 iki 80 m. Įdainavo radiofone į plokštelę“ (LTR 2780). 1966–1968 m. išleistoje solidžioje šešių plokštelių „Lietuvių liaudies dainų antologijoje“ [16] nėra nei vienos lietuvininkų dainos, nors jau apie 1960 m. Lietuvos folkloro archyvų fonduose buvo nemažai lietuvininkų dainų garso įrašų. Kaip minėta, naujausiojo „Lietuvių liaudies dainų antologijos“ [17] leidimo plokštelėse įtrauktos tik trys A. Deivelaičio padainuotos dainos, nors LMTA yra kuo puikiausių šilutiškių Jurgio Žilaičio, Erčiaus Jurgenaičio ir kt., o LLTI – didžiulis pluoštas giruliškės Marijos Klingerienės garso įrašų. Tikėtina, kad ši spraga ilgai bus užpildyta.

REPERTUARAS IR MELODIKA

Žinių apie XX a. lietuvininkų dainavimo tradicijos tęstinumą, vietinio repertuaro stabilumą ir pokyčius suteikia palyginimas su XIX a. surinkta medžiaga. Jau XIX a. buvo užfiksuota 41,4 % Šilutės apylinkėse užrašytų melodijų variantų ir paskelbta Mažosios Lietuvos dainynuose. Tačiau gerai žinoma, kad lietuvininkų dainų poetinių tekstų, palyginti su pilnais dainų užrašymais (kai yra ir tekstas, ir melodija), yra kur kas daugiau. Todėl paanalizavus tik XX a. užrašytų dainų su melodijomis grupę (58,6 %), paaiškėjo, kad iš jų 24,3 % dainų tekstų (be melodijų) Mažojoje Lietuvoje užfiksuota XIX amžiuje. Taip pat pastebėta, kad tarp tik XX a. užrašytų šilutiškių dainų variantų yra XIX a. Antano ir Jono Juškų, Jono Basanavičiaus ir kt. dainynuose. Gali būti, kad šitos dainos į Klaipėdos kraštą atklydo su čia atsikėlusiais žmonėmis arba jos ir XIX a. buvo dainuojamos, tačiau liko neužfiksuotos. Šilutiškių dainų, kurių ir tekstai, ir melodijos užrašyti tik XX a., yra 34,3 %. Pastarojoje dainų grupelėje per du trečdalius dainų sudaro vėlyvasis sluoksnis – literatūrinės, humoristinės-didaktinės, talalinės, romansai, vokiškų dainų vertiniai, dainų fragmentai ir pan.

Taigi šiame tyrime analizuojama šilutiškių dainų medžiaga imta ne tik iš spausdintų šaltinių, bet ir iš archyvų, kuriuose surinktas folkloras sugulė nerecenzuotas ir neredaguotas, o tyrimui imamas kaip lygiavertis viešai paskelbtajam. Ir XX a. antrojoje pusėje iš lietuvininkų užrašant jų tautosaką užfiksuota ne viskas, vis dar orientuotasi į labai senus, lietuviškus, autentiškus dalykus. Daug vėlyvojo arba nelietuviško folkloro liko neužrašyta (beje, ne tik Klaipėdos krašte). Galima spėti, kad ir XIX a. tam tikras folkloro sluoksnis nepasiekė užrašinėtojų ausų. Kai kurių darbo (pvz., piemenų ganymo dainelės), humoristinių, didaktinių dainų, obsceniškų elementų turinčių talalinių ar dainų fragmentų, literatūrinės kilmės, nelietuviškai (vokiškai, kuršininkiškai, latviškai, lenkiškai ar rusiškai) lietuvininkų dainuotų dainų XIX a. rašytiniuose folklorinės medžiagos šaltiniuose beveik nėra (16). Tai anaip tol nereiškia, kad tokių dainų nebūta: „menkesnės vertės“ žanrų dai-

(16) Vienas kitas nelietuviškos muzikos pavyzdys vis dėlto įtrauktas į XIX a. dainynus, pavyzdžiui, Ch. Bartscho *Dainų balsuose* devintajame skyriuje esantis pavadinimu „Priedas“ („Svetimos gaidos“) [3, 643–660].

nos nebuvo nei pateikiamos, nei fiksuojamos (17). Rūpintasi lietuviškų folklorinių tekstų, kaip kalbos, literatūros artefaktų, išsaugojimu ir skelbimu (18).

Lyginant XX a. ir XIX a. Šilutės apylinkių lietuvininkų muzikinę medžiagą, matyti tam tikri skirtumai. Pavyzdžiui, bendriausiais bruožais įvertinus vienintelį požymį – derminių melodijų pobūdį, pastebimas mažoriškos melodikos gausėjimas (žr. 1 lentelę), kuris ryškus visoje Lietuvoje jau nuo XX a. pradžios [5, 291–292; 27, 121; 26, 262–263]. Tačiau vertinant statistikos duomenis, mintyje reikia turėti anksčiau aptarus dalykus: medžiagos kiekybinius ir kokybinius parametrus, užrašinėtojų muzikinę kompetenciją, požiūrį į fiksuojamąją medžiagą ir pan.

1 lentelė. Melodijų dermių santykis

	Mažoras	Minoras	Kintamoji dermė
Visos ML dainų melodijos [26, 56]	72 %	13,6 %	14,4 %
XIX a. Šilutės apylinkių dainų melodijos [28, 179]	88 %	9 %	3 %
XX a. Šilutės apylinkių dainų melodijos	91 %	4 %	5 %

XX a. Šilutės apylinkių dainų medžiaga skatina tokį grupavimą: 1) pavienės Šilutės apylinkėse užfiksuotos dainos, kurių variantų kituose Lietuvos regionuose, sprendžiant pagal *Lietuvių liaudies dainų katalogo* duomenis (čia ir toliau, nėra (2 %); 2) Šilutės apylinkių dainos, žinomos Mažojoje Lietuvoje ir gretimuose regionuose (26 %); 3) Šilutės apylinkių dainos, žinomos visoje Lietuvoje (48 %); 4) pavieniai dainų variantai, priklausantys iki šiol iki galo nesusistemintiems žanrams, dainų fragmentai ir pan. (24 %).

Pirmajai grupei priklauso trys pavienės Šilutės apylinkėse užrašytos dainos: A. Deivelaičio žvejų daina „Žalioj lygioj lankužėj“ ((D 1562) [4, Nr. 3]), A. Pažeros vestuvinė „Žad man vesti lenkų puona“ ((V 230) LTR 3426 (212)) ir kontaminuota meilės ir vestuvinė „Labs ryts vakars, mergyt mana“ ((M 674 / V 934) LTR 3426 (217)). Šios dainos turi bent po vieną poetinio teksto pavyzdį, užrašytą XIX amžiuje. Melodijų iš XIX a. nėra, todėl neįmanoma nustatyti ir jų raidos.

Visos minėtosios melodijos mažoriškos, plačios apimties (oktavos, nonos, decimos), melodinė linija šuoliška, atraminiai laipsniai – 1, 3, 5, 8, kadencijose skamba VII vedantysis laipsnis. Tradicinis daugiabalsis pritarimas neįmanomas arba galimas protarpiais. Visi išvardyti muzikiniai bruožai yra būdingi Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto dainoms. Tekstų leksikoje taip pat yra vietinių požymių: paskiri klaipėdiškių šnektoms būdingi žodžiai, fonetinės savybės, nelietuviškos kilmės priedainiai (falidryri, falidra, falidry, ralala (LTR 3426 (212))).

(17) Apie tai, kad tarp lietuvininkų plito kitų kultūrų įpročiai, papročiai ir mados, galima spręsti iš Donei-
laičio *Metuose* esančių užuominų: „Ir lietuvininkai su vokiečiais susimaišė, štai ir viežlyboms tuojaus
į nieką pavorito“ [8, 49]; „Ale Dočys, per daug prisidėdęs bei prisisiurbęs, Nei koks žakas lenkiškas po
suolu nupuolė“ [8, 72]; „Ogi dabar, žėlėk Dieve! tikt gėda žiūrėti, Kad lietuvininkai, prancūziškai
pasirėdę, Į bažnyčią vos išgirst ką kyšteria galvas, o paskui tuo žaist ir šokt į karčemą bėga“ [8, 97];
„Daug tarp mūs yra, kurie, durnai prisiriję, vokiškas dainas dainuot ir keikt pasipratin ir kaip vokie-
čiai kasdien į karčemą bėga“ [8, 82].

(18) Retame vietiniams tyrimams arba empirinės medžiagos skelbimui skirtame leidinyje atskleidžiama
visa tiriamojoje teritorijoje egzistuojanti įvairovė. XX a. pab. – XXI a. pr. į daugiakultūriškumą žvel-
giama vis drąsiau. Mažosios Lietuvos dainynų leidybos istorijoje bene vieninteliame 1922 m. Leipcige
išleistame Karlo Plenzačio sudarytame vokiškų, mozūriškų ir lietuviškų dainų iš Rytprūsų rinkinyje
Der Liederschrein bent iš dalies atskleidžiama regiono etninė įvairovė [7].

Antroji grupė gausesnė: nustatyta 13 dainų tipų, kuriems priklauso 36 dainos (kartu su variantais). Daugiausiai variantų tarp šios grupės šilutiškių dainų turi gerai Mažojoje Lietuvoje žinomų dainų tipai: „Aukšti kalnai, lygios lankos“ ((V 743) 8 var.), „Išbėg išbėgo iš Rusnės kaimo“ ((D 1550) 7 var.), „O kad aš ėjau per žalią girelę“ ((D 1553) 7 var.). Kitų dainų yra nuo vieno iki trijų pavyzdžių.

Šios grupės 39 % dainų turi melodinius variantus XIX a. Mažosios Lietuvos dainynuose; 44 % dainų melodijų užfiksuota tik XX a., tačiau XIX a. Mažojoje Lietuvoje buvo užrašyta šių dainų tekstų; 17 % melodijų ir tekstų užrašyta tik XX a., bet daugelio jų variantus (bent jau tekstų) galima rasti tarp suvalkiečių, veliuoniškių, dzūkų dainų.

Vyraujanti grupės melodijų dermė – mažoras (91 %), mažiausiai yra minorinės dermės melodijų (3 %), taip pat nedaug ir kintamosios dermės melodijų (6 %).

Gausiausios vestuvinės dainos „Aukšti kalnai, lygios lankos“ ((V 743) 8 var.) melodijos yra mažorinės, variantai vienas kito atžvilgiu stabilūs, XIX a. užrašyti taip pat labai panašūs. Melodijos išsidėsčiusios plačiai, dažniausiai oktavos ribose, tačiau yra ir kiek siauresniuose – sekstos, ir platesniuose – decimos intervaluose išsidėsčiusių melodijų. Vyrauja 2/4 arba 4/4 metras. Vienintelė Elzės Tėvelienės „Aukšti kalnai, lygios lankos“ (LTR 2926 (94)) buvo padainuota 3/8 metru. A. Goberis šią melodiją interpretavo dar laisviau – 3/4 ir 2/4 metru. Vietinį savitumą rodo melodijų kadencijos V-VI-VII-1 arba VII-1. Kai kuriuose šios dainos variantuose yra vokiškos / kuršiškos kilties priedainiai „Rozen zilber dai dai dai dai“ ([14, Nr. 63]; (LTR 2926 (159))), „Hure hure sing folrala“ (LTR 2926 (94)). Panašių priedainių yra ir kitose lietuvininkų dainose, apie tai jau yra rašiusi šio straipsnio autorė [25, 96]. Dainos melodika, kaip ir tekstai, turi nelietuviškų bruožų, kurie ilgainiui yra tapę Mažosios Lietuvos lietuviškos dainuojamosios tautosakos vietiniu skiriamuoju požymiu.

Lietuviškasis ir vokiškasis sluoksniai susipynę ir kitoje šios grupės dainoje „Per kiemelį ėjau“ (LTR 2926 (145)) – tai jaučiama ir melodijoje, ir poetiniame tekste. Melodija šuoliška, maršo pobūdžio (nors užrašyta 3/4 metru) ir gana statiška. Trečioji posmelių eilutė išdainuojama vokiškų ir lietuviškų žodžių „šyrum langzam parašiau“ mišiniu. Artimą melodinį variantą „Schöne langsam parėjau“ (LTR 3426 (54)) padainavo žinoma Klaipėdos krašto dainininkė giruliškė M. Klingerienė. Jos dainoje vokiškų žodžių daugiau: pirmoji ir šeštoji arba trečioji ir aštuntoji posmelio eilutės vokiškos, kitos – lietuviškos. Tai makaroninio stiliaus poezijos pavyzdys. Beje, tam pačiam tipui priklausančiose XIX a. pradžioje Tilžės apylinkėse užrašytose Friedricho Kuršaičio „Per naktelę šokau“ [3, Nr. 235] ir Peterio von Bohleno „Per naktelę šokau“ [3, Nr. 59] vokiško teksto intarpų nėra. Melodijų linija ir metroritminė sandara taip pat visiškai skirtinga.

Negausi, bet nuo XIX a. Mažojoje Lietuvoje žinoma ir paplitusi, po vieną fiksuotą poetinio teksto variantą Žemaitijoje ir Suvalkijoje turinti vestuvinė daina „Ar žadi, ar leidi“ [4, Nr. 4], sprendžiant pagal tekstą ir ypač melodiją, atrodo esanti nelietuviškos prigimties. Taip pat apie XIX a. pabaigoje Svencelės apylinkėse Adalberto Bezenbergerio užrašytą tam pačiam vestuvinių dainų tipui priklausančią „Ir parbėgo laivelis“ [3, Nr. 197] melodiją manė ir Ch. Bartschas: „Ši melodija menkai atspindi lietuvių charakterį, galbūt dviem paskutiniams taktams turėjo įtakos žinoma vokiečių mokyklinė daina „Visi paukščiai jau čia“ („Alle Vögel sind schon da““ [3, 395]. Iš tiesų šios sileziečių liaudies dainos pusinės ir baigiamosios kadencijų taktai [2] yra visiškai identiški ir A. Deivelaičio padainuotos, ir A. Bezenbergerio užrašytos melodijos kadencijoms.

Tam pačiam vestuvinių dainų tipui priskiriama ir kita Šilutės apylinkėse dainuota daina „Parbėg parbėg laivelis“ ((V 231) [19, Nr. 419]). Jos melodija skiriasi nuo „Ar žadi, ar

leidi“ [4, Nr. 4], bet joje yra ryškios vokiškų dainų intonacijos: aiški homofoninė prigimtis, sekvenciškos slinktytys, trimitinis priedainis, atliekamas žodžiais „tram tra, tram tra, tram tra ra ra“, užbaigiamas kadencijoje aukštinant 4 dermės laipsnį ir sukuriant perėjimą į dominantės tonaciją.

Kaimyninių tautų (ypač vokiečių), etninių grupių, bendraeuropietiškos muzikos (tiek pa-saulietinės, tiek bažnytinės) poveikį lietuvininkų muzikiniam folklorui pastebėjo ir mėgino apibūdinti bemaž visi rašiusieji apie Mažosios Lietuvos etninę muziką, taip pat ir šio straips-nio autorė [26, 169–195; 29, 37–57; 30, 241–252]. Tačiau apsiribojus mažesniu tiriamosios medžiagos kiekiu ir turint galimybę labiau įsigilinti į kiekvieną melodijos pavyzdį, tampa akivaizdu, kad ši tema ir problema ištirta nepakankamai. Istoriškai susiklosčiusių kultūrinių įtakų – skandinaviškos, germaniškos, slaviškos, baltiškos – mastas kol kas nenustatytas ir suvokiamas gana miglotai. Absoliučiai tiksliai jį nustatyti vargu ir ar bepavyks, nes XIX a. folkloro užrašinėtojai skubėjo fiksuoti lietuviškąjį šio regiono sluoksni kaip sparčiai beiš-nykstantį ir svarbų daugiausia dėl lietuvių kalbos išsaugojimo. Jau tuomet daugelis vietinių kalbėjo vokiečių kalba, mokėjo vokiškų dainų ir giesmių, bet jų folkloro rinkėjai iš Prūsijos lietuvių neužrašinėjo. XX a. lietuvininkų dainuotos vokiškos, kuršininkiškos, latviškos dai-nos taip pat ignoruotos – dėl patriotinių, politinių, vėliau folkloristų metodinių nuostatų. Kai kada užrašinėti nelietuviškus tekstus trukdė ir kalbos barjeras (19). Nefiksuotos ir rusiškos dainos, kurių pamaro krašto žvejai išmoko iš čia atkeltų SSSR gyventojų (20).

Kitų dviejų anksčiau minėtų gausių variantais dainų „Išbėg išbėgo iš Rusnės kaimo“ ir „O kad ašėjau per žalią girelę“ melodijos užrašytos tik XX a., bet tekstai fiksuoti jau XIX a. pradžioje: pirmoji iš minėtųjų dainų L. Rėzos archyve datuojama 1820 m., ant-roji – 1810 metais. Nors šių dainų melodikos raidos pasekti neįmanoma, tačiau esamuose užrašymuose atsiskleidžia visi būdingieji lietuvininkų muzikinio dialekto bruožai. Tekstuose apdainuojamos žvejybos, kaip pamaro krašto verslo, aktualijos, įvardijami personažai „žvejų mergytės“, „preisų panelė“, minimi vietiniai vietovardžiai. Abi dainos folkloro tyrinėtojų ir rinkėjų yra pažymėtos kaip atstovaujančios mažlietuvių vietinei tra-dicijai (21).

Šioje grupėje yra piemenų ganymo dainelė „Morčiau perčiau“ ((D 1069) [14, Nr. 75]). Apie ją autorė jau yra rašiusi [27, 104–105; 26, 62], šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į tai, kad tik XX a. į kai kuriuos dainuojamosios tautosakos žanrus (piemenų, vaikų dainelės, humoristinės, didaktinės ir pan.) pradėta žiūrėti rimčiau, nors užfiksuoti spėta ne daug ką. XIX a. tos dainelės turėjo būti gyvos, plačiai praktikuojamos, tačiau visiškai ignoruotos:

-
- (19) Apie panašaus pobūdžio problemas rašyta 1955 m. liepos 24 – rugpjūčio 2 dienomis Liaudies mu-zikos kabineto (dabar LMTA) surengtos tautosakinės ekspedicijos Kuršių nerijoje ir Ventėje atas-kaitoje: „Bandėme užrašyti iš vietinių gyventojų ne tik lietuviškas, bet ir kuršiškas dainas. Be abejo, pastarųjų tekstų užrašymuose esama nemaža klaidų, nes tik vienas iš mūsų studentas A. Venckus patš klaipeidiškis, šiek tiek žinojo latvių kalbą“ (KTR 6).
- (20) Juodkrantiškis Michaelis Fricas Kairys, liaudies poetas, savo krašto patriotas, 1955 m. dainą „Tinklus mezgam nuo pat ryto“ (KTR 6) padainavo pagal dainos „Volga, Volga, mat rodnaja“ melodiją, o kitą tikriausiai savos kūrybos dainą „Juodkrantė – kopų perlai“ – pagal vokiškos dainos „Lindenbaum“ melodiją. Pastabas pateikė ekspedicijos dalyviai A. Venckus ir Noreikaitė (KTR 5).
- (21) J. Čiurlionytė apie „Išbėg išbėgo iš Rusnės kaimo“ rašė: „Intonacinė struktūra turi klaipeidiškių dainų tipingų bruožų: trigarisių melodika su pabrėžtomis autentinėmis kadencijomis. Pabaigos kadencija (9–10 taktai) – suskaldytas dominantės trigarsis – tonika. Kitų Lietuvos TSR geografinių sričių me-lodikai mažiau būdinga“ [15, 518]. A. Skrickis prie 1935 m. E. Beržinskienės padainuotos „O kad ašėjau“ parašė pastabą: „Prūsų Lietuviška dainelė“ (LTR 897 (29)).

šioje Europos dalyje minimu laiku tebuvo folkloristikos užuomazgos. Kalbiniu, estetiniu, literatūriniu požiūriais tokie tekstai vertės tuo metu neturėjo.

Apibendrinant šios grupės dainas galima sakyti, kad jos išreiškia tiriamojo regiono savitumą, labiausiai susijusį su daugiakultūrine aplinka. Populiariosios keleto dainininkų padainuotos dainos melodiškai yra labai artimos. Vienos jų išliko beveik nepakitusios, kitos dainuotos jau kitokiomis melodijomis. Nemaža dalis pavienių tik XX a. užrašytų šilutiškių dainų dainuotos panemunėje – Veliuonos krašte, Suvalkijoje, Dzūkijoje, rečiau Žemaitijoje. Grupėje ryški vokiškos muzikos įtaka.

Trečioji grupė pati gausiausia: 40-iai tipų priklauso 67 dainų vienetai (drauge su variantais). Iš jų 66 % melodijų variantai užfiksuoti ir XIX a.; 22 % šios grupės melodijų variantų XIX a. neturi, bet jų tekstų yra paskelbta XIX a.; 12 % šios grupės dainų užfiksuota tik XX amžiuje.

Dainų muzikinė medžiaga formaliaisiais bruožais daug kuo artima pirmosios ir antrosios grupių dainoms. Visų pirma – vyraujančia mažorine derme (90 %), keletas melodijų minorinės (7 %), yra ir derminės kaitos požymių – tonacinių nukrypimų (3 %). Modalumas, dermės laipsnių intonavimo labilumas (aukštinami 1, 4, VII laipsniai) taip pat yra būdingas kai kurioms melodijoms. Melodijų diapazonas platus – daugiausia oktavos ir nonos apimties, tačiau yra ir siauresnės – kvartos, kvintos apimties melodijų. Kaip ir dviejose pirmosiose grupėse, ryškus melodinės linijos šuoliškumas tercijų, kvartų, kvintų, oktavų intervalais, judėjimas sekvencijomis. Tačiau čia gerokai daugiau nuoseklaus judėjimo melodijų, joms galima pritarti tradiciniu būdu arba epizodiškai (22). Melodikos analizei palankesnis šios grupės dainų variantiškumas.

XX a. šilutiškių dainininkų repertuare (beveik visais išvardytais atvejais – visų lietuvininkų repertuare) pluoštelis šios grupės dainų buvusios labai populiarios, jos dainuotos ir XIX a.: „Lėkė volungė“ ((V 811) 7 šilutiškių padainuoti (čia ir toliau var.), „Ei žuvėdra žuvėdrėle“ ((V 1507) 4 var.), „Kam nuliūdai, mergyte“ ((V 2019) 4 var.), „Stiklelį gerdams dūmojau“ ((M 111) 4 var.), „Augo kieme uoselis“ ((D 1572) 3 var.), „Trijų seselių jauns brolužėlis“ ((K 320) 2 var.), „Po mana tėčia stėkla langelio“ ((V 939) 2 var.), „Per pušynėlį, per eglynėlį“ ((M 979) 2 var.), „Oi, kūliau kūliau šiaudus be grūdų“ ((D 202) 2 var.), „Tarne tarneli, žabok žirgelį“ ((M 980) 2 var.), „Aš vis viens želnierukas“ ((K 42) 1 var.). Bemaž visų išvardytų dainų melodijos stabilios, t. y. folkloro pateikėjai dainas prisiminė ir padainavo labai panašiomis melodijomis. Tai daugeliu atvejų pasitvirtina pažvelgus plačiau ir palyginus kitose vietovėse (ypač gretimose Klaipėdos, Pagėgių apylinkėse) ir visoje Mažojoje Lietuvoje XIX a. užrašytas tas pačias melodijas.

Šios grupės melodijų variantiškumas leidžia teigti, kad patikimo melodijų užrašinėtojo vardo nusipelnė kalbininkas ir archeologas A. Bezenbergeris ir, savaime suprantama, – Ch. Bartschas [28, 165, 173, 177]. Dar labiau paaštrėjo P. von Bohleno užrašytų melodijų patikimumo klausimas, kurį jau kėlė J. Čiurlionytė [3, 24], tai pastebėjo ir šio darbo autorė [28, 177]. Gana stabilūs XX a. užrašytų melodijų variantai, XIX a. užrašyti P. von Bohleno, dažniausiai yra visiškai skirtingi. Pavyzdžiui, „Ei žuvėdra žuvėdrėle“ melodijos, padainuotos šilutiškio V. Vestfolio, E. Grikšaitienės, E. Jurginaičio, yra bemaž tapačios. Tam pačiam tipui priskiriama P. von Bohleno nenurodytoje vietovėje užrašyta „Ai paukštyti sakalyti“ [3, Nr. 331] melodija yra visiškai skirtinga. Tas pats pasakytina ir apie šilutiškių dainų „Tarne tarneli, žabok žirgelį“ ir P. von Bohleno XIX a. Kalnininkuose

(22) Būtina pabrėžti, kad nėra patikimų žinių apie daugiabalsio dainavimo tradicijos egzistavimą Mažojoje Lietuvoje.

užrašytą melodiją „Tarnauk, tarneli“ [3, Nr. 275]. Žinoma, vien todėl, kad melodijos nėra tapačios, teigti, kad P. von Bohlenas ar jo padėjėjai melodijas užrašinėjo klaidingai, būtų nekorektiška. Dainos galėjo būti dainuojamos ir skirtingomis melodijomis. Net sąlyginai gausiame ir stabiliam variantų pluošte pasitaiko pavienių melodinių variantų, iš esmės besiskiriančių nuo vyraujančio varianto. Pavyzdžiui, populiariausios mažorinio atspalvio, stabilios melodiniu požiūriu dainos „Lėkė volungė“ variantą „Sėdžiu už stalelio“ [14, Nr. 6] M. Jankus padainavo visiškai kitokia minorine melodija. Tiesa, ir minėtosios dainos tekstas *Lietuvių liaudies dainų kataloge* laikomas nutolusiu nuo pagrindinės versijos.

Kai kurių gausių variantais dainų melodijos labai įvairuoja, pavyzdžiui, darbo dainos „Oi, kūliau kūliau šiaudus be grūdų“. Ši daina dainuota ir XIX a., tačiau melodijos užrašytos tik XX amžiuje. Šilutiškių M. Bagdonienės „Ui liūliū liūliū, šiaudai be grūdų“ [14, Nr. 62] ir M. Jurgelionienės „Oi žeme, žeme“ (KTR 5 (2)) melodijos yra visiškai skirtingos: pirmoji mažorinė, antroji minorinė. Kitur Klaipėdos krašte ši daina dainuota dar ir kintamosios dermės (tonacinė dermėkaita) melodijomis [4, Nr. 83].

Santykinai nemažą dalį šios grupės melodijų sudaro homofoninės sandaros mažorinio pobūdžio melodijos (23), kurios galėtų būti dainuojamos daugiabalsiškai, bet tai prieštarautų nusistovėjusiai Mažosios Lietuvos lietuvininkų dainavimo tradicijai. Kaip teigia amžininkai, daugiabalsį dainavimą Mažojoje Lietuvoje platino čia samdiniais dirbdavę kitų etninių grupių, palaikančių daugiabalsio dainavimo tradiciją, žmonės: dažniausiai žemaičiai arba suvalkiečiai, atvykėliai ir iš tolesnių Aukštaitijos vietovių. Kai kurios dainos plito ir šiuolaikiškesniais būdais: per knygas, radiją, organizuotą laisvalaikį ir pan. Taip pat pastebėta, kad šios melodijos dažniausiai užrašytos tik XX a., o XIX a. jų melodijų neužfiksuota. Pavyzdžiui, „Oi tu mergelė, tu lelijėlė“ (LTR 897 (36)), „Augo dygo avietėlė“ (LTR 897 (38)), „Kam nuliūdai, mergyte“ ([14, Nr. 61, 69]; KTR 227 (9); KTR 6 (12)), „Tup žvirblelis ant bažnyčios“ (LTR 2926 (154)), „Ei tu kiški pamariški“ [14, Nr. 73], darbo dainos-rateliai „Sėjau kanapę“ [14, Nr. 48, 64], „Pasėjau linelį, rūta“ [14, Nr. 49].

Šiuo požiūriu dėmesį patraukia E. Beržinskienės repertuaras. Tam tikra jo dalis yra klaidėdietišką stilistiką, tačiau yra dainų, kurių melodijos savo intonacine struktūra labai primena aukštaitišką, retkarčiais žemaitišką daugiabalses dainas, pavyzdžiui, vestuvinės dainos „Per šilėlį jojau“ (LTR 897 (49)) homofoninio stiliaus mažorinė melodija, atrodo, esanti aukštaitiška. Kiti XIX a. Mažojoje Lietuvoje užrašyti šiam tipui priskiriami variantai buvo dainuojami visiškai kitokiomis melodijomis [3, Nr. 34, 34a, 34b], o jiems artimos melodijos užrašytos Suvalkijoje [19, Nr. 573] ir Dzūkijoje [9, Nr. 183]. Panaši ir tos pačios pateikėjos padainuota vestuvinė daina „Augo dygo avietėlė“ (LTR 897 (38)), kuri dainuota visoje Lietuvoje, ypač daug jos variantų užrašyta šiaurės rytų Aukštaitijoje. E. Beržinskienės padainuotoji melodija artima Žemaitijoje užrašytai šios dainos melodijai [19, Nr. 31]. Čia reikia prisiminti, kad E. Beržinskienės dainas užrašinėjo iš Aukštaitijos kilęs, Žemaitijoje gyvenęs A. Skrickis, kurio muzikine kompetencija abejoti nėra pagrindo. Vadinasi, jau XX a. pirmojoje pusėje (ir anksčiau) čia etninės muzikos stilistika tikrai buvo mišri.

Didelė dalis trečiosios grupės dainų yra užrašytos po vieną kartą, todėl koks nors vidinis lyginimas dažnai, ypač jeigu nėra ir XIX a. užrašytos melodijos, yra menkai pagrįstas. Įmanomas tik hipotetinio pobūdžio svarstymas arba lyginimas su kitų regionų melodijomis. Lyginant tekstus paaiškėjo, kad *Lietuvių liaudies dainų kataloge* šios dainos dažniausiai priklauso nutolusioms nuo pagrindinės versijos arba „įvairioms“.

(23) Nemažai homofoninės prigimties melodijų visoje Mažojoje Lietuvoje užfiksuota ir XIX a.

Ketvirtąją grupę sudaro 34 pavienės dainos, priklausančios dar iki galo nesusistemintiems žanrams: literatūrinės kilmės dainos, tarp jų ir verstos iš vokiečių kalbos, romansai, humoristinės-didaktinės, talalinės, žvejybos arba vestuvinės tematikos rateliai, naujoviškos vestuvinės dainos, dainų fragmentai. Šios dainos užrašytos tik XX a., jų nėra XIX a. Mažosios Lietuvos dainų rinkiniuose.

Visų šios grupės dainų melodijos yra mažorinės, dažniausiai homofoninės prigimties, gana paprastos sandaros, joms nesunkiai galima pritarti. Neretos dainos melodija, palyginti su senosiomis lietuvininkų dainomis, yra naujoviška, paveikta autorinės kūrybos.

Pati populiariausia šioje grupėje (užrašyti net šeši variantai) yra literatūrinės kilmės daina „Plauk laivelis Nemunu“, kurią mėgo dainuoti šilutiškiai vyrai, ją ir dabar atlieka folkloro grupės, kapelos. Specifinis Šilutės apylinkėse užrašytos dainuojamosios tautosakos bruožas – vyrų (dažniausiai žvejų) padainuotos dainos (pateikėjai vyrai sudaro net 39 % visų šilutiškių dainininkų). Bene pats žymiausias ir daugiausia dainų įdainavęs – Šilutės apylinkių dainininkas A. Deivelaitis, kiti gerai žinomi tautosakos pateikėjai – V. Vestfolis, E. Jurginaitis, A. Goberis, A. Pažėra, J. Žilaitis. Jų repertuare yra daug bendrų dainų, kurias pokariu dainuodavo Rusnėje veikusios žvejų artelės saviveiklinis choras.

Taip pat gerai žinoma (užrašyti 3 var.) Šilutės apylinkėse literatūrinės kilmės daina „Jaunas / vargšas / biednas žvejokas aš esu“, kurią, pasak šių dainų padainavusių Barvienės dukrų (taip įvardytos dainos pateikėjos), „iš vokiečių kalbos išvertė kaimynė Vestfolienė“ (LTR 3426 (183)). Keletą literatūrinės kilmės vestuvininių / vestuvėse dainuotų dainų, kurių esama po vieną pavyzdį, padainavo ir pakomentavo A. Deivelaitis: „Mes pynėm tą vainikatį“ (KTR 227(10)) – „Dainuoja, kai nuima vainiką ir uždeda skepetą; jaunoji sėdi su jaunikiu, uošvienė nuima arba pirmoji draugė“; „Turiu iš če atstuoti“ (KTR 227 (11)) – „Dainuoja, kai jaunieji išeina iš jaunojo pusės“; „Truobelį mes statysem“ (KTR 227 (13)) – „Per svotbą eidavo ratelį“. Šių dainų ir tekstai, ir melodijos nebūdingi lietuviškoms liaudies dainoms ir yra artimesni autorinei kūrybai.

Kaip minėta, tarp šios grupės dainų yra ir keletas talalinių, girtuoklių, humoristinių dainų, kurių XIX a. Mažojoje Lietuvoje užrašyta nebuvo: „Seniau, seniau, dokš tabaka“ (LTR 2926 (163)), „Tu sens, aš jauns“ (KTR 5 (5)), „Aš per savo visu amžių“ (LTR 2926 (164)), „Aš įpuoliau į kamarą“ (LTR 897 (32)), „Labas vakars, paniulaite“ (LTR 897 (35)) ir kt. Sunku pasakyti, ar šios dainos šiame krašte dainuotos ir senaisiais laikais, ar tai yra XX a. sukurtas, o gal iš Didžiosios Lietuvos atklydęs repertuaras.

Skirstant šilutiškių dainas į minėtas keturias grupes ir galvojant apie tokio skirstymo pagrįstumą, iškilo abejonių. Pirmoji ir ketvirtoji grupės sudarytos iš pavienių, kitur Lietuvoje neužrašytų dainų, tad jos galėtų būti vienoje grupėje. Tačiau ketvirtosios grupės dainos išsiskiria savo kokybe, visų labiausiai – naujoviškumu, primityvia melodika, fragmentiškumu. Jau minėta, kad galbūt šios dainos buvo dainuojamos ir XIX a. ar dar senesniais laikais, bet tiesiog nepateko į kruopščiai rengtus dainynus. Pateikėjai nedrįso tokių dainų dainuoti užrašinėtojams, o ir pastarieji jų nelaikė vertomis dėmesio.

IŠVADOS

Ištyrus XX a. Šilutės apylinkių pilnus dainuojamosios tautosakos užrašymus ir juos sugretinus su XIX a. medžiaga, matomi ryškūs, įvairiausių veiksnių nulemti skirtumai.

Tautosakinės medžiagos kiekis, palyginti su XIX a., labai išaugo: XX a. užrašyta 4/5 visų pilnai užrašytų Šilutės apylinkių lietuvininkų dainų. Prasiplėtė ir vietovių, kuriose fiksuotos melodijos, geografija, nors daugiau jų, kaip ir XIX a., yra iš Rusnės ir aplinkinių pamario

kaimelių. Gausą lėmė ne liaudiško dainavimo tradicijos pagyvėjimas. Priešingai, sprendžiant pagal visų laikų poetinių tekstų užrašymus, natūralioji tradicija keitėsi, nyko, XX a. pabaigoje nutrūko arba buvo ir iki šiol yra palaikoma sąmoningai, bet dirbtinai (gerąja šio žodžio prasme). Klaipėdos krašte, palyginti su visa Lietuva, tai atsitiko anksčiau dėl išorinių (istoriniai, ekonominiai, demografiniai veiksniai) ir dėl vidinių (pačių lietuvininkų požiūris į liaudies dainas, pirmenybė teikiama giedojimui) priežasčių.

Šilutės apylinkių tautosakos užrašymų gausa bei įvairovė XX a. sietini ir su etnologijos bei folkloristikos raida: šios subdisciplinos tapo savarankiškais mokslais, kitokį mastą ir metodologines nuostatas įgavo empirinės medžiagos rinkimas, archyvavimas, mokslinis tyrimas, skelbimas.

XX a. Šilutės apylinkių lietuvininkų dainų bruožai išryškina vietinį ir bendralietuvišką / bendraeuropinį sluoksnius, tačiau, palyginti su XIX a. užrašyta medžiaga (bet ne su numanoma tikrąja tautosakos būkle), jie atrodo įvairesni ir labiau diferencijuoti. Vietinis yra išlaikęs savitus lietuvininkų dainų melodikos bruožus, kuriems formuojantis nemenką poveikį turėjo daugiakultūrinė aplinka, ypač vokiška muzika. Daugiau kaip trečdalis šilutiškių repertuaro užfiksuota tik XX a., didžiąją jo dalį sudaro vėlyvųjų tautosakos žanrų pavyzdžiai. Iš dalies su tuo susijęs mažoriškų melodijų gausėjimas bei melodikos paprastėjimas.

Šilutiškių dainų repertuare, ypač melodikoje, įkūnytas griežtas lietuvininkų nusistatymas nesitapatinti su žemaičiais: kaip ir XIX a., taip ir XX a. užrašytos dainos yra daug artimesnės suvalkiečių, dzūkų, net rytų aukštaičių dainoms, žemaitiškos stilstikos melodijų nedaug.

XX a. Šilutės apylinkių dainuojamoji tautosaka neatskleidžia tiriamojoje teritorijoje egzistavusios įvairovės. Nemenka dalis XX a. lietuvininkų dainuotų vokiškų, kuršininkiškių, latviškų, rusiškų dainų neužrašytos dėl patriotinių, politinių, folkloristų metodinių nuostatų, kartais – paprasčiausio kalbos barjero.

Gauta 2012 06 25
Parengta 2012 12 10

Literatūra ir šaltiniai

- [1] *A Garland of Rue*. Lithuanian folksongs from the mating cycle. Collected by Kennet Peacock. Ontario, Canada. The National Museum of Man Canadian Centre for Folk Culture Studies, 1971.
- [2] *Alle Vögel sind schon da*. [žiūrėta 2012 09 10]. Preiga per internetą: http://www.kinderliederbox.de/liederseiten/alle_voegel_sind/alle-voegel-sind.html
- [3] BARTSCHAS, Christian. *Dainų balsai*. Parengė J. Čiurlionytė, L. Burkšaitienė, V. Daniliauskienė. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2000.
- [4] *Bėgau jūružem*. Klaipėdos krašto dainos. Parengė L. Petrošienė, J. Bukantis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kl., 1997.
- [5] ČIURLIONYTĖ, Jadvyga. *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*. Vilnius: Vaga, 1969.
- [6] *Dainos*. Litauische Volksesänge, mit Einleitung, Abbildungen und Melodinen herausgegeben von F. und H. Teßner. Leipzig, 1897.
- [7] *Der Liederschrein*. Hundertundzehn deutsche, litauische und masurische Volkslieder aus Ostpreußen mit Lautensatz von Heinrich Scherrer und Buchschmuck von Robert Budzinski, herausgegeben Karl Plenzat. Leipzig, 1922.
- [8] DONELAITIS, Kristijonas. *Metai ir pasakėčios*. Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- [9] *Dzūkų melodijos*. Sudarė ir parengė G. Četkauskaitė. Vilnius: Vaga, 1981.
- [10] *Eit mergeli pajūriais*. Anos Mažeivos padainuotos Klaipėdos krašto dainos. Sudarė L. Petrošienė ir J. Bukantis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kl., 2006.

- [11] *Kaip senėji Lėtuvininkai gyveno*. Aufzeichnungen aus dem Kreise Stallupönen mit Anmerkungen und Wörterbuch von Carl Cappeller, Professor an der Universität Jena. Herausgegeben von der Litauischen literarischen Gesellschaft zu Tilsit. Heidelberg, 1904.
- [12] KTR – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus tautosakos rankraštynas.
- [13] KUTR(F) – Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Baltų kalbotyros ir etnologijos katedros folkloro laboratorijos tautosakos rankraštynas (rankraštyno fonoteka).
- [14] *Lietuvininkų žodis*. Parengė K. Grigas, Z. Kelmickaitė, B. Kerbelytė, N. Vėlius. Kaunas: Litterae Universitatis, 1995.
- [15] *Lietuvių liaudies dainos*. Rinktinė. Paruošė J. Čiurlionytė. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros I-kl., 1955.
- [16] *Lietuvių liaudies dainų antologija*. Parengė G. Četkauskaitė. 6 vinilinės plokštelės. Melodija – 33Д-18005-16.
- [17] *Lietuvių liaudies dainų antologija*. Sudarė ir parengė G. Četkauskaitė (yra CD). 3-iasis papildytas leidimas. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2007.
- [18] *Lietuvių liaudies dainų katalogas*. Vilnius: Vaga, 1972–1986.
- [19] *Lietuvių liaudies dainynas*. T. II. *Vestuvinės dainos*, kn. 1: *Piršlybų dainos*. Parengė B. Kazlauskienė, melodijas parengė Z. Puteikienė. Vilnius: Vaga, 1983.
- [20] LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- [21] MICKEVIČIUS, Juozas. Muzikinės kultūros vystymasis Kretingoje iki XX a. vidurio [žiūrėta 2012 02 10]. Prieiga per internetą: http://www.baltu.lt/Kuo_mes_idomus_pasauliui/Mickevic_muzika.htm
- [22] *Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft*. 1–6. Bd., Hft. 1–31. Heidelberg, 1880–1912.
- [23] *Neue Preussische Provinzial Blätter*. Königsberg, 1846–1866.
- [24] PĖTERAITIS, Vilius. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai. Jų kilmė ir reikšmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997. 607 p.
- [25] PETROŠIENĖ, Lina. Kuršininkų ir lietuvininkų dainų paralelės. *Tiltai*. Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra V. Priedas: Mokslo darbai, Nr. 32. Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kl., 2006, p. 89–107.
- [26] PETROŠIENĖ, Lina. *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kl., 2007. 382 p.
- [27] PETROŠIENĖ, Lina. Mažosios Lietuvos, Suvalkijos ir Veliuonos apylinkių liaudies dainų melodijų paralelės. *Res humanitariae*. T. I. Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kl., 2007, p. 79–105.
- [28] PETROŠIENĖ, Lina. Tautosakos rinkimo ištakos Šilutės apylinkėse: objekto ir konteksto sąveika. *Logos*, 2011, Nr. 69, p. 163–183. Prieiga per internetą: http://www.litlogos.eu/L69/Logos_69_163_183_Petrosiene.pdf
- [29] PETROŠIENĖ, Lina. Взаимодействие мелодики народных песен куршининков и летуvinинков. *Mūzikas zinatne šodien: pastavigais un mainigais*. Zinātnisko rakstu krājums IV, Daugavpils universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“, 2012, p. 37–57.
- [30] PETROŠIENĖ, Lina. Параллели мелодики народных песен этнических меньшинств Пруссии: летуvinинкай, мазуры, кашубы. *Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija*. Karinė istorija, archeologija, etnologija. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*. T. XV. Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kl., 2007, p. 241–252.
- [31] *Preussische Provinzial Blätter*. Band 1–28, 1–2. Königsberg, 1829–1845.
- [32] RĖZA, Liudvikas. *Lietuvių liaudies dainos*. T. I. Paruošė J. Jurginis ir B. Kmitas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros I-kl., 1958.

- [33] RĖZA, Liudvikas. *Lietuvių liaudies dainos*. T. II. Paruošė A. Jovaišas. Vilnius: Vaga, 1964.
- [34] *Rusnė*. Red. A. Matulevičius ir kt. Vilnius: Mintis, 1992.
- [35] *Suvalkijos dainos ir muzika*. 1935–1939 metų fonografo įrašai. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- [36] *Tautosakos darbai*. T. III: *Iš Mažosios Lietuvos tautosakos*. Spaudai paruošė Dr. J. Balys. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys, 1937, p. 63–91 [žiūrėta 2012 04 25]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=24563>
- [37] *Tautosakos darbai*. T. V: *Lietuvių liaudies melodijos*. Sudarė ir parengė J. Čiurlionytė. Kaunas, 1938.
- [38] *Tautosakos darbai*. T. VII: *Klaipėdiškių lietuvių tautosaka*. Red. J. Balys. Kaunas: Lituanistikos instituto Lietuvių tautosakos archyvo leidinys, 1940, p. 10–76 [žiūrėta 2012 09 25]. Prieiga per internetą: http://www.epaveldas.lt/paieska?p_p_id=searchresultsportlet_WAR_searchresultsportlet10SNAPSHOT&q=tautosakos%20darbai&t=1&ALL=1

LINA PETROŠIENĖ

Twentieth century songs of the Lietuvininkai Ethnic Group in the Šilutė Region of Lithuania: the interaction between Subject and Context

Summary

The author of this article analyzes the lyrical folklore of the Lithuanian Lietuvininkai ethnic subgroup recorded in what is now the Šilutė District. Šilutė, for long the district of Heidekrug in the periphery of the Königsberg region of the former East Prussia, became an important center of cultural activity in the Lithuanian Region of Klaipėda (the former German city of Memel) due to change in the well-known historical and political situation.

The research found significant growth in the volume of folkloric materials: about 4/5 of all fully-documented songs of the Lietuvininkai in the region around Šilutė were recorded in the 20th century. The range of the area where the melodies were found also expanded, although the major repository remained, as in the 19th century, the town of Rusnė and neighboring villages along the Curonian Lagoon. This abundance was not due to a revival of folk-song traditions. On the contrary, judging from the collecting of poetic texts from all periods, the natural tradition changed, diminished and at the end of the 20th century was broken altogether, or it was and is consciously maintained, albeit artificially (in the positive sense of the word). This happened in the Klaipėda Region earlier than in the rest of Lithuania because of external (historical, economic, demographic) and internal (changing attitudes of the Lietuvininkai themselves towards folk songs, granting priority to the singing of hymns) factors.

The relative abundance of 20th-century inscriptions of folklore from the Šilutė area is connected with the development of ethnology and folklore studies: these sub-disciplines became independent disciplines and the collection, archiving, study and publication of empirical materials acquired a different scope and set of methodologies.

The features of the songs of the Lietuvininkai of the Šilutė Region in the 20th century reveal local and pan-Lithuanian / pan-European strata, but in comparison with material collected in the 19th century (but not with what is considered to be the true state of the folklore), they seem to be more varied and differentiated. The local strata retain more uniquely Lietuvininkai melodic features whose formation was significantly influenced by the multicultural environment, and especially German music. More than a third of the repertoire of the people of Šilutė was only written down in the 20th century, and mostly contains late examples of folklore genres. This is due in part to an increase in the number of melodies in the major key and melody simplification.

The repertoire and especially melodies of the people of Šilutė incorporate an almost mandatory attitude of the Lietuvininkai intended to differentiate themselves from the Žemaitijans (or Samogitians, another Lithuanian ethnic subgroup): as in the 19th century, the songs recorded in the 20th century are much closer to the songs of the Suvalkijans, Dzūkai and even the Eastern Aukštaitijans, while melodies in the Žemaitijan style are rare.

The corpus of folksongs from the Šilutė area in the 20th century does not reflect the diversity that existed in the area. Many of the German, Kuršiai, Latvian and Russian songs sung by the Lietuvininkai in the 20th century were not written down because of patriotic and political considerations as well as methodological attitudes among folklore researchers, and perhaps also simply because of the language barriers involved.

Key words: folklore, folk-song melodies, folk music, Lietuvininkai, Šilutė